

РЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЇ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЗБЕРЕЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

Розглянуто особливості впливу міграції на соціально-трудоваий потенціал країни як макроекономічної територіальної суспільної системи та у даному ключі визначаються основні проблеми державного регулювання міграційних процесів. Акцентується увага на недосконалоості механізму державного регулювання міграції, зокрема в частині нормативно-правового та організаційного забезпечення. Обґрунтовується необхідність прийняття Міграційного кодексу України та створення Державної міграційної служби.

In this article discusses the influence of migration on social and employment potential of the country as macroeconomic territorial public system and this aspect defined in the basic problems of state regulation of migration processes. Presentational imperfections on the mechanism of state regulation of migration, particularly in the legal and organizational support. Reasonably necessary to adopt code of migration Ukraine and the creation of the State Migration Service.

Key words: migration, social and employment potential, territorial social system, labor markets.

Ключові слова: міграція, соціально-трудоваий потенціал, територіальна суспільна система, ринки праці.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Дослідження проблем збереження соціально-трудоваого потенціалу України обумовлені як історичними, так і новітніми глобалізаційними, трансформаційними, соціалізаційними, ефективізаційними процесами, що мають місце в сучасній економіці. Від їх вирішення залежить не лише досягнення стратегічних цілей соціального розвитку країни, але й ефективність поточних кроків на шляху подолання сучасної фінансово-економічної кризи. Оскільки нині одним із ключових факторів детермінації збалансованого відтворення вітчизняного соціально-трудоваого потенціалу є міграція, то власне її причини мають бути належним чином осмислені, а обсяги, напрями, структура по-можливості гармонізовані з тенденціями соціального розвитку тих територіальних суспільних систем (ТСС), котрих вона стосується.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Проблематика досліджень міграції є надзвичайно широка. Зміст міграції та її вплив на соціально-економічний розвиток ТСС вивчали такі науковці, як А. Доценко, Я. Жупанський, Ф. Заставний, Е. Лібанова, О. Паламарчук, Ю. Пітюренко, М. Пістун, С. Пирожков, О. Позняк, І. Прибиткова, М. Романюк, В. Стешенко, С. Стеценко, М. Тимчук, О. Хомра, О. Шаблій та інші. Дослідження особливостей формування та використання соціально-трудоваого потенціалу знаходимо у працях О. Амоші, С. Вовканича, І. Джаїн, В. Костакова, І. Лукінова, В. Онікієнка, С. Пирожкова, В. Піскунова, У. Садової, С. Сембера, Л. Семів, Г. Сергєєвої, Л. Шевчук, Л. Чижової та інших. Разом з тим, дуже мало досліджень відображають особливості взаємозв'язку міграції та соціально-трудоваого потенціалу, визначають основні напрями їх регулювання, тому тема дослідження є вкрай важливою та актуальною.

Метою статті є визначення особливостей регулювання міграції в контексті ефективного використання соціально-трудоваого потенціалу країни. Для досягнення мети потрібно вирішити наступні **завдання**:

- виділити основні ризики міграції в контексті взаємозв'язку з соціально-трудоваим потенціалом країни (як макроекономічної ТСС);
- розкрити характер впливу міграції за різними об'єктами аналізу (людина, ТСС);

- визначити особливості реалізації міграційної політики в умовах впровадження нових концепцій праці.

Виклад основного матеріалу досліджень. Загалом, міграція є доволі складним явищем, яке може мати як позитивні, так і негативні наслідки для тих чи інших ТСС. Для України (як макроекономічної ТСС) найчастіше вона ототожнюється з цілою низкою ризиків, серед яких особливо небезпечними є такі:

– ризик дезінтеграції економічного простору держави. Згідно спеціальних обстежень в Україні існує три групи інтенсивних міграційних потоків робочої сили, які слід особливо відстежувати й регулювати, а саме потік переселенців із сусідніх постсоціалістичних країн, котрі осідають у східних та південних регіонах держави; осіб, що мігрують у пошуках праці з гірських районів Карпат у регіони з більш сприятливими економічними умовами зайнятості; біженців з віддалених країн, котрі локалізуються на тривалий час (хоча й у статусі тимчасового мігранта) у прикордонних населених пунктах держави. Кожна з груп здійснює додаткове навантаження на територію, на регіональні ринки праці;

– ризик деградації соціального простору держави. Українська трудова еміграція «розмиває» середовище формування середнього класу у власній країні. Вона порушує структурні співвідношення між «включенням» та «виключенням» різних груп населення з соціальних та економічних процесів у процеси розвитку суспільства, між ринком та державою, між збагаченням та маргіналізацією (обіднінням) населення, між суспільством і особистістю, між розвитком економіки та станом навколишнього середовища, між збереженням національної самобутності українського етносу й поширенням ідей «світового громадянства»;

– ризик декомпозиції екістико-поселенського простору держави. Мова йде про явища, так званої, детонації* процесів маятникової міграції між українськими містами та селами, внаслідок чого зростає депопуляція сільських поселень, вибірково урбанізуються великі населені пункти – перш за все, у зоні впливу ринку праці столичного регіону й окремих східних центрів великої індустрії, поширюються норми специфічної (девіантної) поведінки серед молоді. Розвинені країни, беручи до уваги, що система розселення не може бути раціональною, якщо в її структурі більше третини становить частка сільського населення, пропонують власні шляхи вирішення регіональних проблем у частині регулювання маятникової міграції (зокрема, обґрунтовується, що процес перекачування робочої сили має конкретні межі: він припиняється, якщо рівні оплати праці в місті та на селі вирівнюються, а сільське господарство модернізується. Чисельність міського населення стабілізується, коли його частка в загальному населенні країни і загальних доходах досягає 75%. Це призводить до скорочення міграції з села в місто);

– ризик деформації демографічного простору держави. Увагу привертають проблеми деконцентрації людських ресурсів та зростання дефіциту робочої сили на регіональних ринках праці України, що в свою чергу є результатом не так явища демографічного переходу країни до нового типу відтворення населення (звуженого), як зонального «вимивання» осіб репродуктивного віку за межі території постійного проживання й розбалансування на цій основі статеві-вікової структури мешканців. Нині зовнішня міграція економічно активного населення – це проблема національної безпеки України.

Таким чином, здійснюючи досить багатоаспектний і багатовекторний вплив, міграція може призводити до деструктивних коливань обсягів соціально-трудового потенціалу ТСС, який виступає центральним (системоутворюючим ядром) поняттям соціально-трудової системи (регіону) та являє собою граничну кількість і якість запасів праці в конкретних умовах геопросторово-часових координат, якими володіє людина, група людей, суспільство [1, с. 26]. Розглянемо характер впливу міграції на соціально-

* Детонація – відхилення від усталеного ритму маятникової міграційної активності населення території, обумовлене асиметриєю інформації про ціну послуг робочої сили (оплату праці) на регіональному ринку праці.

трудоий потенціал за різними об'єктами в розрізі основних його складових – здоров'я, моралі, активності, інтелекту, організаційності, освіти, професіоналізму та ресурсів робочого часу (див. табл. 1).

Таблиця 1

Соціально-трудоий потенціал як об'єкт соціальної економіки та міграційної політики (складено згідно [3, с. 407])

Фактор впливу	Характер впливу	Об'єкт аналізу – людина		Компонента потенціалу	Об'єкт аналізу – ТСС	
		Механізм впливу	Основна ознака		Основна ознака	Механізм впливу
<i>Міграція</i>	Переважає негативний (погіршення фізичного та психоемоційного стану населення)	Мінімізація витрат робочого часу через хворобу	Працездатність, самооцінка здоров'я	<u>Здоров'я</u>	Середня тривалість життя, оцінка суспільного здоров'я	Ефективізація витрат на охорону здоров'я, профілактика захворюваності
	Переважає негативний (втрати від оточення та зменшення часу на дозвілля)	Запобігання конфліктності і втратам, пов'язаним з нею	Порядність, відношення до оточення	<u>Мораль</u>	Відношення до соціально вразливих верств населення	Соціальна відповідальність суб'єктів ТСС, гармонізація навантаження на працюючих та витрат, з цим пов'язаних
<i>Міграція</i>	Переважає позитивний на початковому етапі міграційної мобільності. Переважає негативний на етапі повернення на батьківщину	Мотивація рівня економічної активності	Устремління до реалізації здібностей	<u>Активність (пасіонарність)</u>	Устремління до реалізації здібностей	Мотивація рівня економічної активності
	Переважає позитивний (якщо праця відповідає кваліфікації мігранта)	Стимулювання підприємництва	Творчі здібності	<u>Інтелект</u>	Творчі здібності	Захист інтелектуальної власності, доходів від авторських прав
	Переважає позитивний (за умов будь-якої праці)	Раціоналізація поведінки	Акуратність, дисциплінованість, бережливість	<u>Організованість</u>	Акуратність, дисциплінованість, бережливість	Контроль за дотриманням законодавства, практика укладання договорів та угод
	Переважає позитивний (за умов навчальної міграції)	Термін (кількість та якість років) навчання в школі та вузі	Знання	<u>Освіта</u>	Знання	Термін середньої тривалості (кількості та якості років) навчання у школі та вузі. Ефективізація бюджетних витрат на освіту
	Переважає позитивний (якщо праця відповідає кваліфікації мігранта)	Контроль за втратами від браку продукції. Дотримання вимог щодо кваліфікації та перекваліфікації	Вміння	<u>Професіоналізм</u>	Вміння	Контроль за втратами від браку продукції. Стандартизація та сертифікація послуг з кваліфікації та перекваліфікації кадрів
	Переважає негативний (масові міграції призводять до диспропорцій на ринку праці)	Регулювання робочого часу протягом періоду (року)	Час зайнятості особи протягом року	<u>Ресурси робочого часу</u>	Рівень зайнятості та безробіття. Рентабельність праці.	Регулювання системи зайнятості, форм і режимів праці (традиційна і гнучка)

Розуміючи, що міграція виступає потужною детермінантою розвитку соціально-

трудового потенціалу ТСС, ще більше стає очевидною необхідність її державного регулювання, що реалізується через відповідний механізм. Такий механізм у загальних своїх проявах охоплює різні напрямки державного управління та включає сукупність взаємоузгоджених методів організуючого та регулюючого впливу держави на суспільну життєдіяльність людей для досягнення певної мети, що сприятиме розвитку країни в обраному стратегічному напрямку з додержанням низки визначальних принципів [2, с. 79].

На даний час в Україні відсутній не лише механізм, але й навіть концепція державної міграційної політики. Немає чіткої уяви про те, хто повинен координувати роботу зі створення такої концепції. Існують різні думки з приводу потреби вироблення Міграційного Кодексу та створення Державної міграційної служби України як провідного державного органу регулювання міграції.

Свідченням актуальності вказаних проблем, потреб їх вирішення в доволі стислі терміни є інформація, отримана нами у процесі експертного опитування 44-х осіб за генеральною ознакою «фахівці органів державної влади з питань міграції у Львівській області» з метою пошуку відповіді на такі ключові питання, як потреба розроблення Міграційного Кодексу в Україні та створення Державної міжвідомчої міграційної служби в Україні. Загалом майже 80% респондентів зазначили про необхідність створення Державної міграційної служби та розроблення Державного міграційного кодексу. Результати такого дослідження були представлені на Круглому столі «Проблеми захисту прав мігрантів в умовах сучасної кризи: макроекономічні та регіональні аспекти» (до Всесвітнього дня біженця), який відбувся 17 червня 2009 року в Інституті регіональних досліджень НАН України. Учасники заходу (фахівці в міграційній сфері, науковці, громадські діячі) погодились з такими рекомендаціями, підтвердивши їх власними пропозиціями.

Звісно, така інформація – це лише загальні обриси ситуації, що склалася у державі, це підказка до дії. Для вибору критеріїв, форм проведення ефективної міграційної політики, вироблення інструментів її соціально-економічного, організаційного, правового забезпечення, слід узгодити її складові з тими цілями, які стосуються інших напрямів соціальної політики.

Щоб осмислити місце соціально-трудового потенціалу в розробці ефективної моделі міграційної політики, варто зазначити, що в світі відбувається розвиток нових концепцій праці. Справа в тому, що в умовах інформатизації, комп'ютеризації економіки по-новому постають проблеми організації й використання робочого часу. Так, німецькими вченими зроблено висновок про неможливість повернення суспільства до класичної повної зайнятості, натомість створення «суспільства трьох часів»: найманої, власної та громадської праці, або ж навіть «п'яти видів праці»: найманої, власної, громадської, суспільної, освітньої праці. Цьому «портфелю праці» протиставляється «портфель з доходом», який завдяки суспільній праці, кращим можливостям отримати освіту та взаємодопомозі громадян може значно скоротити їхні видатки і зробити людей менш залежними від найманої праці. Якщо громадяни візьмуть на себе частину тягаря, то в державі вивільняться гроші на інвестування в громадську працю, а не в управління соціального забезпечення. Висновки вчених обумовили потребу нового погляду на проблеми формування та використання соціально-трудового потенціалу.

В Україні ще в 1999 році Верховною Радою було розглянуто Проект Концепції розвитку трудового потенціалу. Було видано Указ Президента України «Про основні напрями розвитку трудового потенціалу України на період до 2010 року» (від 3.08 1999 р., №958/99). За цим мала слідувати розробка довгострокової (стратегічної) державної програми розвитку трудового потенціалу України (з врахуванням прогнозів економічного і соціального розвитку України до 2010 року). Серед положень концепції особливий акцент робився на подоланні негативних тенденцій до міграційних втрат соціально-трудового, особливо інтелектуального, потенціалу. Однак, мотивуючи дефіцитністю Державного бюджету України, програма так і не була розроблена. Натомість у регіонах продовжують накопичуватися проблеми відтворення соціально-трудового потенціалу.

У даний час ситуація ускладнюється загостренням явища так званої асиметрії регіональних ринків праці. Свідченням цього є територіальні особливості падіння попиту на робочу силу внаслідок ліквідації багатьох виробництв, а також скорочення обсягів пропозиції робочої сили внаслідок депопуляції поселень. У цих умовах марно сподіватися, що у держави скоро вивільняться кошти на масштабні інвестиції у громадську працю, як це очікується у країнах з розвинутою економікою.

Висновки. Отже, сучасний стан справ у міграційній сфері в контексті впливу міграції на соціально-трудова потенціал ТСС вимагає кардинальних змін, які повинні ґрунтуватись, насамперед, на вдосконаленні реалізації механізму державного регулювання міграції, що повинен чітко враховувати інтереси регіонів як суб'єктів державної політики. Для початку такого процесу вкрай необхідним є визначення центрального спеціалізованого органу регулювання міграції, зокрема нами запропоновано та підтверджено експертним опитуванням доцільність створення Державної міграційної служби в Україні, яка б координувала діяльність всіх структур, які володіють повноваженнями в сфері регулювання міграції, а також розроблення Міграційного кодексу України на основі Концепції державної міграційної політики (загальнодержавної та в регіонах), що б дозволило покращити існуючу сьогодні ситуацію щодо невизначеності правового поля регулювання міграції та сприяло позитивному впливу міграційних процесів на обсяги соціально-трудова потенціалу країни.

Література

1. Шевчук Л. Т. *Медико-соціальні аспекти використання трудова потенціалу: регіональний аналіз і прогноз* // Л. Т. Шевчук. – Львів, 2001. – 489 с. – С. 26.
2. О. Коротич. *Механізм державного управління: проблеми теорії та практичної побудови* / Олена Коротич // *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України* / Відповідальний за випуск В. А. Дон. – Вид-во НАДУ. – 2006. – №3 – С. 79 – 84. – С. 79.
3. Садова У.Я. *Соціальна політика в Україні: регіональні дослідження і перспективи розвитку* / У.Я. Садова: Монографія. – Львів: ІРД НАН України, 2005. – 408 с. – С. 407.